

ДВА ДИТИНСТВА

АЛАНТОВІ ЖУРЛИВОМУ чиєму випадє творити найзворушливішу елегію, живу картину муки, судженої юним душам, які в сім'ї натикаються на самі колючки, чиї ніжні пагінці обривають грубі руки, чиї квіти побиває недосвіт якраз тоді, як вони розпускаються? Який поет зобразить страждання дитини, згодованої гірким молоком зненавиди, чия усмішка в'яне на устах під вогнем суворого погляду? Вигадана повість про безталанних діточок, яких топчуть ті, кому самою природою призначено розвивати їхні чуйні серденьця, стала би правдивою історією мого підлітства. Кого я міг дошкулити, чий гонор вразити при народженні? Якою тілесною чи духовною вадою накликав я неласку матері? Чому я завдячую свій прихід на світ? Почуттю батьківського обов'язку чи випадкові, а може, саме життя моє було для отця-неньки докором? Запитання, запитання. Годувати мене віддали мамці на село: родина не згадувала про моє існування цілі три роки, повернувшись до отчого дому, я ріс таким занедбаним, що навіть чужі жаліли мене. І хоч би тобі якесь співчуття чи допомога, щоб підтримати мене після тих перших поневірянь: у дитинстві щастя мені було невідоме, в юності — недоступне. Замість підсобити мені в недолі, брат і обидві сестри розважалися, мордуючи мене. Того неписаного в дітей закону, щоб приховувати від дорослих свої пустощі й, вигороджуючи одне одного, пізнавати почуття честі, для

мене не існувало; навпаки, я часто бачив, як мене карають за витівки братика, хоч і не смів нарікати на несправедливість. Може, винна тут догідливість, властива навіть дітям, та тільки брат і сестри теж кривдили мене: ще б пак, наша неласкава мати за це їх тільки похвалить. А може, на капості їх поривав нахил до наслідування? Чи бажання похизуватися силою? Або ж брак жалю? Хтозна. Мабуть, через усе це, взяте разом, я не міг звідати утіхи товаришування. Змалку позбавлений любові, я так нікого й не полюбив, хоча природа й дала мені любляче серце! Чи ж чують ангели, як зітхає ніжна душа, коли її брутально топчуть дорослі? Відкинуті почуття в декого вироджуються в ненависть, а в мене вони нагромаджувалися, міцнішали і, вирвавшись на волю, затопили потім усе моє життя. У деяких людей постійні образи вражають нервові волокна, знесмілюючи їх, а несміливість незмінно веде до поступливості, до слабкості. Тим часом слабкість принижує людину, прищеплює їй щось рабське. Зате в мені постійні знегоди зміцнили волю, загартували її в горні випробувань: хай душа воює з недолею. Як мученики очікують нових тортур, так я завжди очікував нових прикрощів, усім виглядом я показував страдницьку покору, а дитячу жвавність і безпосередність старанно ховав. Тим-то мене вважали за пришелепувату дитину: моя мати, мовляв, у своїх похмурих пророцтвах не помилилася. Усвідомлення людської несправедливості передчасно збудило в мені гордощі — плід роздумів — і не дозволило розвинутися лихим нахилам, яким могло лише сприяти таке виховання. Хоча мати мене й занедбала, я іноді викликав у неї докори сумління; тоді вона говорила про мою освіту і зголошувалася сама вчити мене. Та я думав, як би я натерпівся, спілкуючись з нею щодня, і мене обсипало морозом. Я благословляв свою занедбаність і радів, що можу сидіти сам у садку, пересипатися камінцями, спостерігати за комашками й милуватися

небесною блакиттю. Самота розвиває в людині мрійливість, а от любов'ю до споглядання я завдячую одній пригоді. Ця пригода покаже вам, які були мої дитячі жалі. Мною опікувалися так мало, що гувернантка часто забувала вкласти мене спати. Якось увечері, любісінько примостившись під фіговим деревом, я дивився з дитинною цікавістю на зірку й, охоплений журними думками, звертався до неї, як до живої істоти. Сестри гуляли й гомоніли оподаль; їхній галас долинав до мене, не порушуючи моїх роздумів. Та ось усе стихло, зайшла ніч. Мати випадково помітила, що мене нема. Щоб уникнути нагінки, грізна панна Кароліна, наша гувернантка, підтвердила материні побоювання: мовляв, я відбився від дому й без її нагляду давно вже втік би, хлопець я не дурний, а потайний і хитрий, серед усіх її вихованців ще не було такого неслуха, як я. Гувернантка вдала, ніби шукає мене, погукала, я озвався; вона підійшла до фігового дерева, бо знала, що я там.

— Ти що тут робиш? — спитала, вона.

— Дивлюся на зірку.

— Брешеш, на зірку ти не дивився, — озвалася мати, почувши нашу розмову з балкона, — хіба у твоїх літах цікавляться астрономією?

— Ох пані, — гукнула панна Кароліна, — він покинув відкритим кран від фонтана: вода залила весь сад.

Зчинилася страшенна веремія. Мої сестри любили відкривати й закривати кран, щоб подивитися, як тече вода. Але коли їх раптом окропило снопом бризок, вони розгубилися і втекли, так і не закрутивши кран. У шкоді звинуватили мене, а коли я став запевняти, що я ні при чому, оббрехали й суворо покарали. Але це ще не все: на додаток до лиха взяли на глузи мою любов до зірок, і мати заборонила мені сидіти допізна в саду. Тиранічні заборони дужче загострюють бажання в дітей, ніж у дорослих; дітям тільки те й кортить, чого не вільно, а заказана грушка — солодка.

Отож мене часто карали різками за мою зірку. Пожалітися мені не було кому, тож я і далі жалівся зірці тією чарівною і наївною мовою, якою дитина висловлює свої перші думки, як колись вона белькотіла перші слова. У дванадцять років у колегі я все ще споглядав її, відчуючи невимовну розкіш, — такі глибокі сліди залишають враження, здобуті на світанку життя.

Шарль, старший за мене на п'ять років, був такий самий гарнесенький хлопчик, як нині красень чоловік; він був батьків мазунчик, мамин синок, надія родини, а отже, хатній деспот. Цьому здорованеві й кремезу найняли домашнього учителя. Зате мене, миршавого й хворобливого, з п'яти років віддали до пансіону. Щоранку батьків камердинер одводив мене туди, а ввечері забирав назад. Я брав із собою кошечка з убогим харчем, тим часом як мої товариші приносили всілякі ласощі. Цей контраст між моєю бідністю та їхнім багатством завдавав мені незмірної муки. Знаменита турська смажена свинина й золотаві вишкварки правила для школярів за підживу між сніданком та обідом — обідали ми вже вдома. Ці наїдки, в такій ціні у гурманів, рідко появляються в Турі на столі аристократів; до школи я знав про них із чуток, удома мені зроду не наклали на хліб золотавих вишкварок; навіть якби ними не так смакували школярі, у мене однаково котилася б слинка; я бажав би їх скуштувати не менше, ніж та найясніша паризька герцогиня, якій закортіло спожити рагу, зготоване в швейцарській. А втім, як жінка щира, вона свого домоглася. Діти вгадують у погляді голод, як ви читаете в ньому кохання; тим-то я став для всіх за посміховисько. Мої товариші, здебільшого діти дрібної буржуазії, показували мені смажені кришеники свинини й питали: чи відомо мені, як її смажать, де вона продається і чому в мене нема із собою чогось смачненького? Вони облизувалися, вихваляючи на всі заставки свинячі грінки, подібні до хрумких

трюфелів; вони нишпорили в моєму кошичку і, натрапивши тільки на сир з Оліве або на сушеницю, знай допитувалися мене: «Ти що, такий бідний?», із чого я зрозумів, яке провалля лежить між мною і братом. Контраст між моєю занедбаністю і щастям інших потьмарив світло мого дитинства і зів'ялив мою квітучу юність. Уперше, коли, повіривши щедрості товариша, я потягся, щоб узяти облудно запропоновану тартинку, мій мучитель швидко сховав руку з ласощами під регіт однокласників, утаємничених у витівку. Але якщо навіть найшляхетніші душі улягають марнославству, то чи ж дивина, коли дитина плаче, бачачи, як її зневажають, висміюють. Скільки дітей на моєму місці поставали б ласунами, жебраками, страхополохами! Щоб уникнути цькування, я почав битися. Одвага розпачу додавала мені духу; тепер мене боялися й ненавиділи, однаке проти підлоти я залишився безпорадний. Одного вечора, вертаючись із пансіону, я відчув удар у спину: хтось жбурнув у мене каменюччям, замотаним у носовичок. Коли камердинер, а він помстився люто за мене, оповів про цю халепу матері, вона гукнула:

— Клятий хлопчак, завжди завдає нам мороки!

Я остаточно втратив віру в себе. Переконався, що викликаю в пансіоні таку саму відразу, як і вдома. Отож замкнувся в собі. Так удруге для мене вдарив мороз, щоб не дати врунитися тому, що було посіяно в моїй душі. Я бачив, що мамині синки — звичайнісінькі лобурі, це спостереження зміцнило мене в гордості ще більше, і я став цуратися всіх. Бачачи мене завжди журливим, замкнутим, самотнім, учитель підтвердив упереджену думку батька й матері про мої нібито лихі нахили. Тільки-но я навчився читати й писати, мати послала мене до Пон-ле-Вуа, в ораторіанський колéж; там мене взяли до класу, званого «Початкова латина», де вчилися також другорічники, не здатні засвоїти навіть азів. В ораторіанців я провів вісім років, не бачачи